

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК БЕЛАРУСИ
ОТДЕЛЕНИЕ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК И ИСКУССТВ
ЦЕНТР ИССЛЕДОВАНИЙ БЕЛОРУССКОЙ КУЛЬТУРЫ,
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ НАН БЕЛАРУСИ
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ ИМЕНИ ЯНКИ КУПАЛЫ
МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФОНД ГУМАНИТАРНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА
ГОСУДАРСТВ – УЧАСТНИКОВ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ

ФРАНЦИСК СКОРИНА И ЕГО ВРЕМЯ. 500-ЛЕТНИЕ БЕЛОРУССКОГО И ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОГО КНИГОПЕЧАТАНИЯ

Материалы
Международной научной конференции
Минск, 30 ноября – 2 декабря 2017 г.

Минск
“Право и экономика”
2017

УДК 821.161.3 Скорина.06
ББК 83.4
Ф84

Научный редактор
Саверченко И. В.,
доктор филологических наук, профессор

Составитель
Богдан Е. И., кандидат филологических наук

Редакционная коллегия
Локотко А. И., академик, доктор исторических наук, доктор архитектуры,
профессор;
Саверченко И. В., доктор филологических наук, профессор;
Городницкий Е. А., доктор филологических наук;
Трофимчик А. В., кандидат филологических наук.

Ф84 **Франциск Скорина и его время : 500-летие белорусского и восточно-славянского книгопечатания : мат. Международной научной конференции, Минск, 30 ноября – 2 декабря 2017 г. / Сост. Е.И. Богдан; Национальная академия наук Беларуси; Отделение гуманитарных наук и искусств НАН Беларуси; Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси; Институт литературоведения имени Янки Купалы; Межгосударственный фонд гуманитарного сотрудничества государств – участников Содружества Независимых Государств. – Минск : Право и экономика, 2017. – 276 с.**

ISBN 978-985-552-744-3.

В сборнике представлены выступления и доклады, которые прозвучали на Международной научной конференции «Франциск Скорина и его время. 500-летие белорусского и восточнославянского книгопечатания». В них анализируются и исследуются аспекты издательской и творческой деятельности Ф. Скорины, анализируется его вклад в развитие белорусского и восточнославянского книгопечатания в целом.

Адресуется литературоведам, историкам, аспирантам, студентам и всем, кто интересуется историей белорусской культуры и литературы.

**УДК 821.161.3 Скорина.06
ББК 83.4**

ISBN 978-985-552-744-3

© ГНУ «Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси», 2017
© Оформление. ИООО «Право и экономика», 2017

- Процик И. Р.** *“Виданнє Св. Письма для нас дуже тильна робота... діло патріотизму”*. Работа Ивана Пулюя над первым полным переводом Библии на украинский язык. 142
- Тверитинова Т. И.** *Украинские писатели-романтики – переводчики Библии.* 146
- Короткина А. И.** *Предисловие Ф. Скорины к Псалтыри. Опыт религиозно-ведческого анализа.* 150
- Пархоц Д. Г.** *Самоидентификация на основе термина gens / ἔθνος в Чешской Библии 1506 года и “Апостоле” Ф. Скорины (на материале Деяний Апостолов).* 156

СЕКЦИЯ 3

Эпоха Ренессанса – универсальное явление европейской культуры

- Лановик З. Б.** *Филологический оборот эпохи гуманизма и ренессансовая герменевтика.* 161
- Мельникова З. П.** *Для просвещения народа. Судьба и деятельность Ф. Скорины в оценках белорусских литературоведов (М. Горецкий, И. Дворчанин, В. Колесник).* 165
- Поплавская Н. Н.** *Украинская полемическая публицистика конца XVI – начала XVII вв. в реформационно-ренессансовой дискуссии.* 171
- Башлыкова М. Е.** *Библейские цитаты в Киево-Печерском патерике.* 175
- Дербина Г. В.** *Юриспруденция эпохи Ренессанса как часть культурного наследия Беларуси.* 179

СЕКЦИЯ 4

Роль национального языка в развитии культуры в условиях глобализации

- Герасимович О. В.** *Семантическое наполнение понятия “вера” в старобелорусском языке.* 184
- Кошман П. Г.** *Образ языка как категория национального мира в современной белорусской прозе.* 188

Цілеспрямована праця Івана Пулюя над перекладами сакральних текстів українською мовою та виробленням конфесійного стилю української мови ґрунтувалася на глибокому розумінні значення рідної мови для морального та інтелектуального розвитку нації. Не зреалізувавшись у житті як священник, Іван Пулюй, проте, не змарнував ні свого покликання служити людям, ні отриманих ґрунтовних знань із теології та чужих мов, зробивши для духовного розвитку українців незмірно багато – підготував разом із однодумцями перший повний переклад Біблії рідною мовою.

Список літератури

1. Збожна, О. Іван Пулюй. Листи / О. Збожна. – Тернопіль : Воля, 2007. – 544 с.
2. Лист Івана Пулюя до Олександра Барвінського, серпень 1878 р. // Збожна О. Іван Пулюй. Листи / О. Збожна. – Тернопіль : Воля, 2007. – С. 84 – 85.
3. Правда. – 1869. – червень. – Ч. XXV.
4. Правда. – 1872. – жовтень. – Ч. VII.
5. Пулюй, І. Збірник праць ; за заг. ред. проф. Василя Шендеровського / І. Пулюй. – Київ : Рада, 1996. – 712 с.
6. Пулюй, І. Лист без коверти якою відповідь Впр. Крилошанину Малиновському на реферат Молитовника / І. Пулюй. – Відень : З тискарні Соммера, 1871. – 12 с.
7. Студинський, К. Листування і зв'язки П. Куліша з Іваном Пулюєм (1870-1886) / К. Студинський // Збірник філологічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів : Наукове Товариство імені Шевченка, 1930. – Т. XXII. – Ч. 2. – С. I – LXXXVI.
8. Фаріон, І. Мовний портрет Івана Пулюя (за листами мислителя): монографія / І. Фаріон. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017. – 216 с.

Т. І. Тверітінова (Україна)

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ-РОМАНТИКИ – ПЕРЕКЛАДАЧІ БІБЛІЇ

Початок ХІХ століття зазвичай асоціюється з добою романтизму, яка спрямувала інтереси митців до фольклору, народної творчості, народної мови. Романтизм з його підвищеним інтересом до ранньохристиянської культури поновив інтерес до Біблії як книги, що, на думку білоруської дослідниці Г. В. Синило, є «синтезом конкретного духовного й історичного досвіду давнього народу й одночасно великою моделлю універсуму, своєрідним «другим світом» (Й. В. Гете), в якому людина пізнає себе саму» [7, с. 459]. Тому письменники не тільки запозичували біблійні сюжети для написання художніх творів, а й зверталися до перекладів Святого Письма національними мовами.

Стосовно перекладів Біблії українською мовою тривалий час в ХХ столітті існували два переконання. Перше – що українськомовний переклад Біблії був зроблений П. Кулішем (іноді згадували й його співавторів І. Пулюя та І. Нечуй-Левицького). І друге – як пояснення першого: українськомовні переклади до П. Куліша не здійснювалися через сумнозвісний Валуєвський циркуляр. Тож, звернувшись до зазначеного дослідження, ми взяли собі за мету простежити, як в Україні до П. Куліша і паралель-

но з його працею відбувалися переклади Святого Письма і яке вони мали значення в житті й творчості письменників – українських романтиків.

Впевненості перекладацькій праці сприяла й ліберальна політика Олександра І на початку його царювання, коли в Петербурзі, столиці Російської імперії, в 1813 році було створено Російське біблійне товариство (на зразок Британського), на міжконфесійних засадах, для розповсюдження й перекладу Біблії російською мовою й мовами інших народів, що входили до складу імперії. Але діяльність товариства у 1826 році була припинена указом нового російського імператора Миколи І, який підпорядкував видання Біблії Найсвятішому Синоду.

Лише після виходу «Енеїди» І. Котляревського, що була написана живою народно розмовною мовою, спостерігається справжнє українське національне відродження: спалахує полеміка навколо питання про мову, поновлюється інтерес до перекладів Біблії серед письменників. Майже одночасно долучилися до перекладацької праці М. Шашкевич у Львові й Г. Квітка-Основ'яненко в Харкові.

Окремої уваги заслуговує особистість поета-романтика М. Шашкевича, якого за радянських часів не визнавали, тому що з ім'ям цього греко-католицького священика, духовного натхненника літературно-просвітницького угруповання на Галичині «Руська трійця», була пов'язана ідея національної свободи. Посилаючись на франківське визначення діячів «Руської трійці» як «перших будителів нашого народного Духу», Б. Лепкий зауважує про М. Шашкевича, що «поезія була не йно в його писаннях, але і в учинках» [4, с. 9]. Так, у 1835 році він першим у Львівській духовній семінарії виголосив промову українською мовою. На межі 30 – 40-х рр., будучи парафіяльним священиком, він переклав п'ять розділів Євангелія від святого Матвія і повне Євангеліє від святого Іоанна. За іншими свідченнями, він працював над перекладом Євангелія від святого Марка. Але, на жаль, цей переклад був надрукований у Львові вже після смерті М. Шашкевича (1884).

Більшу увагу поета привернув «Псалтир». У 1830 році були написані «Псалми Русланові» – прозовий триптих, стилізований під біблійні тексти псалмів. Але автор не забуває про українську громаду, до якої й звертається. В його міркуваннях і роз'ясненнях поєднуються біблійне й національне, що складало сенс життя та служіння поета: «Гордиш ся, чоловіче, умом твоїм і розумом твоїм, як день світлом... гордишся і кажеш, ніт Бога, – то – й тебе ніт, сон єсь мара, а твоє ім'я – вітер на степах України...» [9, с. 34]. Цей виразний, «конкретно-географічний акцент у II псалмі, на думку Р. Лубківського, дає можливість авторові відійти від загального, перевести увагу на власну «поставу»: «Сполошиш ми долю і проженеш щастє, а не видреш любові і віри не видреш, бо руське ми серце тай віра руська» [5].

Псалтир як частина Біблії буде приваблювати багатьох поетів і письменників протягом усього XIX століття: Т. Шевченка («Псалми Давидові», 1845; «Подражаніє 11 псалму», 1859), П. Гулака-Артемівського (90, 125, 132, 138, 139 псалми, 1857 – 1858), С. Руданського («Псалом 136», 1858), М. Максимовича (29 віршів із збірки «Псалмы, переложенные на украинское наречие», 1859), П. Куліша («Мусієві пісні», 1868; «Псалтир або Книга хвали Божої», 1871; «Товитові словеса», 1893). Звичайно, йдеться не про точні, дослівні переклади частини Святого Письма, а про переспіви, коли літератори, відштовхуючись від відомих сюжетів, доповнювали їх своїми мірку-

ваннями, сподіваннями, прагненнями. Варто звернутися до визначення цього жанру, щоб зрозуміти увагу українських романтиків до Псалтиря.

Цікаве є тлумачення псалмів як «молитов спільноти» у «Словнику Біблійного Богослов'я»: «Почуття єдності в молитві, що його переживав вибраний народ, покладено в підвалини створення Псалтиря й прийняття його Церквою. І коли Господь дав нам його, то цим самим вклав у уста наші ті слова, які він хотів би чути, і які окреслюють виміри молитви» [6, с. 440]. Українських письменників об'єднувало почуття спільності в уболіванні за долю своєї країни, своєї культури, свого народу. Тож, природно, намагалися порівняти свою історію з біблійною. Стосовно «Давидових псалмів» Т. Шевченка слушно зауважує дослідниця І. Даниленко: «Поет, переймаючись тяжкою долею свого народу, створив метаісторію України, підкріплену авторитетністю сакральних текстів першоджерела та переконливістю образу поета-пророка, здатного силою свого глаголу керувати серцями. Розвинута Шевченком паралель Україна – Єрусалим прочитується з підтексту псаломних обробок, рецепція яких у зазначеному векторі відбувається й завдяки глибоко продуманій загальній композиції циклу» [2, с. 3].

Тема «Шевченко і Біблія» невичерпна й багатогранна, можна говорити про Біблію як інтертекст в творчості письменника і про збірку «Кобзар» як своєрідну Біблію українського народу. Крім зазначених переспівів псалмів в творчості Т. Шевченка Г. та І. Баран відзначають ще молитви, послання («І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє»), «подражанія» (переспів книг Біблії «Ісаія. Глава 35», «Осія. Глава XIV», «Подражаніє Єзекіїлю. Глава 19»), поема-містерія («Великий льох») [1].

В осередку Кирило-Мефодіївського братства, за спогадами П. Куліша, захоплювалися читанням Святого Письма, мріяли про його переклади українською мовою. М. Костомаров написав «Книгу буття українського народу», яка здобула назву «Закон Божий» (1847). За переклад Біблії у 1846 році брався і Т. Шевченко, і хотів почати з чотирьох Євангелій, але арешт і репресії кирило-мефодіївців стали на заваді.

Здійснив цю мрію поет і драматург з Чернігівщини П. Морачевський у 1861 році. Випускник Харківського університету, він ще під час роботи інспектором в Ніжинському ліцеї князя Безбородька і підпорядкованій йому гімназії в 1853 р. уклав «Словарь малороссийского языка по полтавському наречію», який, на жаль, не був опублікований, але став поштовхом до перекладання Біблії.

Колезький радник у відставці, людина поміркована і благонадійна, П. Морачевський до моменту клопотання стосовно друку виконаного ним українського перекладу Біблії мав бездоганну репутацію. Втім він не міг зрозуміти, чому Україна, «мовою якої говорить дванадцять мільйонів православних християн, досі не має на своїй мові навіть святого Євангелія, коли другі християнські народи мають на своїй мові цілу Біблію» [3, с. 58]. З цією метою він приступив до перекладу Євангелія українською мовою, порівнюючи слов'янський текст із текстом російським, латинським, німецьким, французьким і польським. До осені 1860 р. було здійснено переклад Євангелія від Матвія та від Іоанна. 16 листопада 1861 р. був закінчений переклад усіх чотирьох Євангелій. Не здобувши підтримку церкви після двох звернень до петербурзького митрополита Ісидора (з яким, до речі, був знайомий ще під час служіння Ісидора в Черніго-

ві), П. Морачевський звернувся до Імператорської Академії наук і, як відомо, такі пошановані вчені-славісти, як І. Срезневський, О. Нікітенко, О. Востоков визнали цю працю одним з кращих перекладів Євангелія на слов'янські наріччя. Але визначальне слово залишалося за Найсвятішим Синодом, куди й передали переклад з Академії наук. Незважаючи на те, що експертом був призначений калузький архієпископ Григорій (українець за походженням), відгук був несхвальний.

Історик А. Стародуб згадує про анонімне звернення до III Відділення так званих «представників київського духовенства», занепокоєних можливістю допущення Синодом перекладу Євангелія і підтримує припущення дослідника О. Міллера про те, що ініціатором звернення був київський генерал-губернатор М. Анненков [8]. Таким чином, урядова влада, організувавши анонімний лист-клопотання і заручившись підтримкою політичної поліції Російської імперії, визначила рішення Найсвятішого Синоду, що не тільки унеможливило публікацію українського перекладу П. Морачевського, але стало поштовхом до заборони української мови на державному рівні (Валуєвський циркуляр від 18 липня 1863 року).

П. Морачевський продовжив свою подвижницьку працю: окрім «Євангелія» він переклав «Діяння Апостолів», «Апокаліпсис», «Псалтир», уклав курс «Священної історії» (своєрідну скорочену Біблію) для училищ і народних шкіл. Про свою перекладацьку роботу він напише в листі до І. Срезневського: «Мог ли я ожидать, что такое истинно... христианское, доброе и полезное дело принесет мне не одобрение и сочувственный привет, а ничем не заслуженный мною укор...» [3, с. 60].

Про його переклад Біблії згадають лише на початку ХХ століття, коли самого подвижника вже не було серед живих. Суспільно-політична атмосфера в країні, видання у Відні українськомовної Біблії в перекладі П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуй-Левицького – все буде сприяти тому, щоб і церква, і влада дозволили друкування українського Євангелія, яке врешті-решт побачить світ у 1906 році.

Беззаперечно, повний переклад Біблії українською мовою належить П. Кулішу, І. Пулюю та І. Нечуй-Левицькому, і їхня в цілому тридцятирічна ретельна і копітка співпраця також вимагала і стійкості, і мужності, і наполегливості. Але не будемо забувати й про внесок письменників-романтиків, які щиро і віддано вважали прагнення перекласти Святе Письмо українською мовою справжнім служінням своєму народу.

Список літератури

1. Баран, Г. Мова шевченкових переспівів Давидових псалмів / Г. Баран, І. Баран // Українська мова. – 2015. – № 4. – С. 36 – 58.
2. Даниленко, І. І. Давидова арфа й Тарасова кобза: Про «Давидові псалми» Т. Г. Шевченка / І. І. Даниленко // Слово і час. – 2007. – № 5. – С. 3 – 16.
3. Котенко, Т. І. «Що може бути святіше для серця народу, за слово Боже рідною мовою (Листи П. С. Морачевського до І. І. Срезневського 1862, 1864, 1874 рр.) / Т. І. Котенко // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 54 – 62.
4. Лепкий, Б. Маркіян Шашкевич / Б. Лепкий. – Коломия, 1912. – 108 с.
5. Лубківський, Р. Апостол національного відродження / Р. Лубківський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ntsh.org/content/apostol-nacionalnogo-vidrozhennya-200-rokiv-vid-narodzhennya-markiyana-shashkevicha>. – Дата звернення: 14.11.2017.

6. Молитва // Словник Біблійного Богослов'я ; під ред. Ксав'є Леон-Дюфура та ін. / Перек. з другого франц. видання ; загальна ред. д-ра богослов'я Владики Софрона Мудрого, ЧСВВ. – Вид-во Отців Василян «Місіонер». – Рим, 1992 ; Львів, 1996. – С. 437 – 443.

7. Синило, Г. В. Танах и мировая поэзия / Г. В. Синило. – Минск : Экономпресс, 2009. – 882 с.

8. Стародуб, А. Євангеліє та циркуляр: переклад Четвероевангелія Пилипа Морачевського як одна з причин появи Валуєвського циркуляру 1863 року // А. Стародуб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gospel.io.ua/s6765/evangeli_ta_cirkulyar/. – Дата звернення: 14.11.2017.

9. Шашкевич, М. Твори / М. Шашкевич. – Київ : Дніпро, 1973. – 191 с.

А. И. Короткина (Беларусь)

ПРЕДИСЛОВИЕ Ф. СКОРИНЫ К ПСАЛТЫРИ. ОПЫТ РЕЛИГИОВЕДЕЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В данной работе определяется наличие цитат в Предисловии Ф. Скорины к Псалтыри, а также представлен сравнительный анализ текстов Псалтыри Ф. Скорины (1517) и Псалтыри Московской (1646).

В выборе текстов Св.Писания, толкований Отцов церкви в качестве цитат для своих Прадмов к книгам Библии отражено мировоззрение Франциска Скорины, его приверженность определенной богословской мысли. Среди используемых им текстов следует отметить сочинения: Ап.Павла «2-е Послание к Тимофею», Св. Ефрема Сирина «Писания духовно-нравственныя» (Гл. «О псалмѣ»), Блаж. Иеронима Сридонского (†419) «Письмо к Павлину. Об изучении Св.Писания», «Толкование на книгу Екклесиаст», «Толкование на пророка Иезекииля», Св.Василия Великого (†379) «Беседы на первую часть псалма»; Блаж.Феодорита Кирского (†457) «Толкование на сто пятьдесят псалмов», «Толкование на книгу Иисуса Навина», Оригена (†212) «О началах», Св.Григория Нисского (†394) «О надписании псалмов», «Точное изъяснение Песни Песней Соломона», Блаж.Августина (†430) «О Троице», Св.Григория Великого (†604), Св.Афанасия Великого (†373) «Послание к Маркеллину об истолковании псалмов».

Истоки формирования богословской мысли, толкования Библии – в первой христианской письменности I-III веков: Учение 12 Апостолов (Рукопись конца I в., происхождение восходит к Апостолу Варнаве, соратнику Апостола Петра. «...*Чтобы через веру вы имели совершенное познание. Всё написанное в Ветхом Завете нужно понимать, как сказанное в Духе, т.е. его нужно толковать аллегорически*); Климент Римский; Св.Игнатий Богоносец; Св.Иустин Мученик; Феофил Антиохский; Минуций Феликс; Св.Иринея, Квинт Септимий Флоренций Тетруллиан (Учение о Св.Троице: «*Каждое из трёх Лиц есть Бог, все три – Бог, три различаются как Лица, но едины как субстанция*»); Ориген (создал церковную догматику, заложил основы научному знанию иудейской и христианской религии), Св.Василий Великий; Св.Григорий Богослов; Св.Григорий Нисский; Блаж.Августин (выработал ряд правил изучения Писания: «*.Толкователь должен обладать искренней христианской верой, главное внимание – буквальному и историческому значению Писания. Писание имеет больше чем одно значение и по-*